

CLAROBSCURS EN ELS INICIS DE LA PREMSA VALENCIANA

RICARD BLASCO I LAGUNA*

Ara fa poc més d'un any, celebràvem el segon centenari de l'aparició del *Diario de Valencia*. En l'avinentesa, i en el curs d'una sessió acadèmica celebrada al Palau de la Música de la ciutat del Túria, vaig recordar als meus oients que és molta la nostra ignorància tocant a la gènesi del periodisme valencià.

No s'ha avançat gens ni mica, en aquest sentit, d'ençà que el 1880, Lluís Tramoyeres i Blasco donà a llum el seu estudi *Periódicos de Valencia*, encara avui d'imprescindible consulta. Hi ha hagut, els darrers temps, meritoris catàlegs de la premsa de comarques; han aparegut diversos articles d'indubtable valor, i, fins i tot, s'han enllestit brillants tesis o tesines. Però, com que són treballs circumscrits a les èpoques més pròximes a nosaltres, no augmenten la nostra coneixença dels orígens del modern periodisme valencià. Tocant a això, no en sabem gaire més del que sabia —fa ja cent dotze anys— l'eximi Tramoyeres.

En aquell acte commemoratiu, vaig comentar un bon grapat d'incògnites, referides als precedents o a la fundació del *Diario*, que continuen plantejades en demanda d'aclariment. Alimentava l'esperança d'animar algú a fer les recerques que ens permeteren de reblir, si en reeixia, les abundants llacunes que encara presenta la història del primer periòdic valencià, sobretot pel que fa a les temptatives que l'antecediren.

Com és natural, en el curt espai d'un any i escaig no s'han produït (que jo sàpiga) novetats esclaridores. Ha mancat el temps. No ve a tall, doncs, insistir en l'enumeració de tals qüestions. Sens dubte, les teniu presents.

* Hores després d'haver estat nomenat soci d'honor de la SCC, Ricard Blasco i Laguna presentà aquest treball, que seria dels últims de la seva àmplia i valuosa producció intel·lectual, una bona part de la qual dedicada a la premsa i la literatura valencianes. Nascut a València el 30 d'abril del 1921, traspassà a Madrid el 8 de novembre de 1993. En el número 3 de TC (octubre 1992, p. 111-122) els socis Joan Manuel Tresserras i Joaquim Romaguera glossen els seus mèrits i l'obra de Ricard Blasco en la història de la premsa i en la investigació cinematogràfica, respectivament.

Per tant, ara em limitaré a enfocar-ne d'altres, de les quals no vaig parlar al col·loqui de València. Són, majorment, particularitats biogràfiques. D'un costat, les que atenyen els promotors del *Diario*. De l'altre, les que fan referència a un dels precursors.

Per la raó que siga, cap d'aquestes qüestions no ha captat, ara com ara, l'atenció dels estudiosos i això, al meu parer, les fa més atractives. Potser els meus comentaris —al capdavant, simples suposicions per passar l'estona— no il·luminaran gaire les compactes tenebres que envolten els anys previs al sorgiment del *Diario*. Nogensmenys, confie poder donar-hi una mica de claror.

Començaré parlant de la darrera de les qüestions indicades: una *qüestió d'identitat*. Tots recordeu, estic segur, que a començament del 1778 —és a dir, tres anys abans del naixement del *Diario*— un docte valencià, amagat rere les inicials T. V. M., trametia al *Memorial literario y curioso de la corte de Madrid* un «discurso» advocant en pro de la creació d'un periòdic a València. El corresposal fingia que l'escrit era obra d'un amic i en demanava la inserció al *Memorial* «con el fin de que su idea haga impresión en los ánimos de mis conciudadanos, y veamos puesto en práctica tan útil proyecto».

Un plausible propòsit, expressat contemporàniament i en termes molt semblants per altres compatricis, d'alguns dels quals també ignorem la personalitat, malauradament. Poc abans de publicar-se el «discurso» de T. V. M., el poeta, lingüista i historiador, Marc Antoni d'Orellana, havia imprès a Tarragona —sota l'àlies de Pedro Arcos Lozano— un fullet, avui introbable, titulat *Noticia histórico-chonológica de los principales sucesos acontecidos en la Ciudad y reino de Valencia en el año 1779*. Un intent precoç i frustrat de crònica periòdica.

I no gaire més tard d'aparèixer el discurs del *Memorial*, allà a la tardor del 1778, un o més valencians anònims —almenys, fins ara han estat borrarers els intents de desfer llur anonimat— presentaven a l'aprovació del Jutjat d'impremtes de Madrid el pla d'un paper apel·lat *Memorias periódicas de Valencia* que, en opinió de Melchor de Jovellanos, a qui correspongué redactar el dictamen, «serán de gran utilidad e instrucción si se desempeñan bien; y si mal, sólo servirán para aumentar el número de los papeles inútiles, de que nos hallamos inundados». (Fem un incís i remarquem la cautela de Jovellanos, en la millor tradició de la burocràcia madrilenya: una de freda i altra de calenta).

Qui era aquell encobert T. V. M.? Serà possible escatir quin nom de fons correspon a aquestes sigles? Si volíem descobrir la seua filiació servint-nos de l'anàlisi del «discurso», poc en trauríem en clar. Les idees que hi

desenvolupa no són gaire originals. A l'època, afirmar que «los papeles periódicos, bien se dirijan a la crítica, bien a la general instrucción, son importantísimos en el orden político y literario» no tenia res de particular: constiuia un tòpic. De fet, afirmacions semblants, les trobarem en el *Prospecto* que precedí a l'eixida del *Diario*.

Així, doncs, cal seguir una altra via per a identificar l'esquívol T. V. M. El primer camí que, al meu entendre, convé d'explorar és la *Biblioteca valenciana* de Just Pastor i Fuster, repertori puntual i ben documentat, inexcusable font informativa pel que fa a les lletres valencianes de la cruïlla del set-cents al vuit-cents.

Entre els molts lletraferits que hi figuren i que, per edat, podrien haver escrit el «discurso», només un sembla coincidir amb les inicials de l'incògnit comunicant de l'hebdomadari madrileny, a més d'oferir trets personals que l'acosten al model d'home il·lustrat que traspuia el seu escrit.

Es tracta de Tomàs Vilanova i Muñoz, nascut el 1737 a Bigastre, població prop d'Oriola —en la zona de parla castellana del País Valencià— i mort a València el 1802. Doctor en medicina als vint-i-set anys i catedràtic de la matèria als cinquanta, home d'ampli saber i inquietuds intel·lectuals no gaire comunes, molt més estimables si parem esment que, a l'hora de la seua naixença, Bigastre era un llogaret perdut d'uns cinc-cents habitants.

Tramoyeres, familiaritzat amb la consulta de la ingent bibliografia de Fuster, conservà l'anonimat de T. V. M. Prudència, o distracció? Si bé ho mirem, tampoc li era fàcil decidir-se, perquè Fuster ressenya el nostre personatge amb dos noms i dos cognoms: Tomàs Manuel Vilanova Muñoz i Poyanos, mentre que a l'índex l'inclou tan sols amb els dos patronímics i el primer cognom. Tot plegat, evidentment en dificulta la identificació.

A més, Fuster —que recorda el paper d'Orellana tot precisant el pseudònim— no al·ludeix al «discurso» entre els escrits de Vilanova, inventariats de manera exhaustiva. Amb tot i pertot, Tramoyeres hauria pogut observar que el nostre home —i d'això sí deixà constància Fuster— signà alguns dels seus llibres «Tomás Villanova, médico», que és una altra possibilitat d'interpretar les inicials T. V. M.

Vilanova és un típic producte de la Il·lustració. Als setze anys s'inscriví a la Universitat de València i arribà en poc de temps a ser un erudit molt versat en llatí, grec, matemàtiques, física, història natural, botànica, anatomia, química, farmàcia i cirurgia. Viatjà dos anys per l'estranger, aplegà un considerable herbari de 1.000 peces i escriví dos tractats sobre el planeta Urà quan gairebé no feia cinc anys que l'havia descobert Herschel.

Entre les seues obres editades, n'hi ha d'astronomia, medicina, hidrologia i matemàtiques. Deixà inèdits un tractadet sobre la quadratura del cercle i un altre sobre la duplicació del cub, a més d'uns textos sobre electricitat i altres sobre aerostació. Traduí del francès la *Chimie expérimentale et raisonné* d'Antoine Baumé i se'n serví per a les seues classes.

No és versemblament pensar que un il·lustrat tan complet, tan culte, i de tan vasta curiositat, hauria de sentir recança per la manca d'un diari a la seua ciutat? El T. V. M. que escriu al *Memorial literario*, s'acomiada en la lletra que introdueix el «discurso» declarant-se «su afecto servidor y perpetuo subscriptor». Podria algú confirmar si el nostre Vilanova apareix entre els subscriptors del *Memoria*? Jo ho he intentat, sense èxit, però el meu fracàs no prejudja que altres no hi puguen reeixir. A València, hom podia subscriure's a la llibreria de Mallén, focus d'irradiació de novetats culturals. És creïble que el nostre personatge en fos client.

Fuster, sempre tan escrupolós, curà de precisar la part que van tenir en la creació i la redacció del *Diario* alguns dels catedràtics de la Universitat de València, com per exemple el jurisconsult i arabista Joaquim Fusell. Per tant, si no vinculà Vilanova al periòdic, és força probable que hi col·laboràs. Les causes se'ns escapen, encara que ens és llegut d'imaginar bé rivalitats acadèmiques bé disconformitat de Vilanova amb la línia seguida pel *Diario*.

La darrera sospita té l'aire de correspondre a la realitat. Sabem per Fuster que, un cop aparegut el *Diario*, Vilanova hi trameté una lletra rectificanc certs càlculs astronòmics, matèria a la qual, a part de les monografies sobre el planeta Urà, havia dedicat alguns opuscles. L'escrit —que Fuster confessa: «no sé si se publicó»— fou signat amb el pseudònim de Domingo Polo, estudiant, i es trobava entre els manuscrits custodiats pel seu fill.

Això indica, a més del tarannà polèmic del personatge, una certa propensió a escriure lletres als periòdics, alhora que encaixa amb el seu costum d'utilitzar pseudònims, sigles o anagrames, com ara el de Manuel Muñoz Vigastro. No crec que, entre els nombrosos fullets crítics que suscità l'aparició del *Diario* —Tramoyeres en cataloga una quinzena—, n'hi haja algun eixit de la ploma de Vilanova, per bé que tampoc no veig que pugam descartar-ho.

He dit abans que fóra inútil ajudar-nos del text del «discurso» per arribar a descobrir l'autor. Això, no és del tot exacte. Ara que ja podem postular un candidat a omplir les inicials T. V. M., serà escaient de fer-ne una relectura. Així, subratllem l'asserció que diu: «los periódicos son saludables piscinas que recogen las aguas que destilan las fuentes del ingenio».

La metàfora, és gairebé inhabitual per a l'època. Els al·legats a favor d'un diari a València van tots farcits de llocs comuns, però sense utilitzar aquesta o anàloga comparació. És figura que suggereix la facúndia d'un escriptor avesat a l'element humit. Un senzill llaurador hauria utilitzat el mot castellà equivalent a *aljub* o *bassa*, segons el costum del seu poble. Escriure *piscina*, amb el seu regust docte, és ben propi d'un catedràtic. I si recordem que Vilanova escriví des de 1774 uns nou tractats hidrològics, conclourem que tot casa. En resum: podem creure, amb prou probabilitats de fer diana, que el recòndit T. V. M. no és sinó Tomàs Vilanova i Muñoz.

Passem, ara, a examinar l'altre tema pendent. El relatiu als promotors del *Diario*. D'entrada, he d'advertir que aquí no es tracta d'informar dels resultats d'una perquisició, similar a la que ens ha conduït al metge Vilanova. Més exactament vull exposar algunes cavil·lacions tocant a fets que encara romanen obscurs.

Els impulsors del *Diario* ens són coneguts: Joseph de La Croix, baró de la Bruère, i Pasqual Marín. Sabem que tots dos van anar a Madrid el febrer del 1790 a gestionar el privilegi exclusiu per a la publicació del periòdic. Tramoyeres diu que aquell, en un escrit adreçat a la Societat d'Amics del País València, es presentava com a director. Quant al segon, sabem des de Just Pastor i Fuster que en fou l'empresari: «*y para ello colocó en su casa una imprenta, haciendo al pueblo este grande obsequio*».

D'aquesta impremta, que no començà a funcionar fins al número del 29 d'agost del 1790, disposem de les escarides referències proporcionades per Serrano Morales, el qual segurament desconeixia les circumstàncies que envoltaren la seua instal·lació. (Tampoc no hi fa esment de Pasqual Marín). La pregunta fóra: quan costava aleshores implantar una impremta?

Entre novembre del 1792 i març de l'any següent la casa Orga de València pagà a la fundició d'Eudald Pradell la suma de 12.951 rals per 79 roves de lletreria. Això és un indicatiu del cost a què podia pujar l'establiment d'un obrador tipogràfic. S'hi hauria d'afegir el valor de les premses i de la resta dels atifells necessaris. Abans, però, de treure'n una conclusió precipitada, confrontem altres dades.

Benet Monfort, acreditat llavors com el millor impressor valencià, tenia al seu taller, el 1785, sis premses. Òbviament, no en calien tantes per a imprimir el *Diario*, ni tampoc una càrrega tan gran de lletreria com l'adquirida per Orga, principal competidor de Monfort. Un plec de quatre fulls com el del periòdic no requeria més d'una premsa, o a tot estirar dues. I, pel que fa a l'assortiment de lletra, la impremta del *Diario* no pretenia estampar els 10 volums de la Bíblia, per als quals féu la compra Orga. És cert que hi van

imprimir llibres a més del periòdic, però una edició com la de Vives del 1791 —menys de 300 pàgines i un sol volum— no és comparable.

Sembla, doncs, que, per a dotar d'impremta pròpia el *Diario*, Pasqual Marín féu una inversió de capital relativament modesta. Tramoyeres diu que l'empresari, abans de posar en marxa el nou negoci, posseïa un obrador de fusteria, i també «algunas fincas urbanas, que probablemente vendió para sostener la publicación del "Diario"».

«Probablemente vendió», quin fonament tenia per suposar-ho? En la subscripció oberta el maig del 1808 per a sosteniment de la lluita contra Napoleó, veiem que Pasqual Marín, allistat com a director i no com a empresari del *Diario*, dóna «todas las rentas de cinco casas, que producen 149 libras anuales; el arroz que produzcan doce hanegadas de tierra que tiene preparada; todos los altramuces que produzcan cuarenta hanegadas de tierra que tiene sembradas, y todas las alubias que produzcan seis hanegadas que tienen también sembradas de esta legumbre».

Una xifra moderada de fanecades, i un nombre discret de finques. Són els béns d'un propietari mitjà, guanyats —imaginem— amb l'obrador de fusteria. Amb quina presumpció diríem que, deu anys abans, fou venut un tros del patrimoni? Hi ha motius per a inferir que, en tot o en part, estava encara hipotecat, a compte del periòdic? A la fi de la donació, Marín ofereix «el todo de sus haciendas ó bienes raíces, que ascenderá á unos quince mil pesos». Una petita fortuna, segons que sembla sanejada. Si mai estigué compromesa en l'aventura del *Diario*, s'havia refeta al cap d'una dècada, i això provaria el reeiximent de l'afer.

No podia no ser així, en un moment en què tants delejaven la publicació d'un diari. La Croix, segons han recollit els més conspicus hemerògrafs, palesà posteriorment un bon ull per a aquesta mena d'assumptes, tant a Sevilla com a Cadis. Tramoyeres considerava Marín «hombre industrioso y emprendedor, pero que carecía de instrucción y de las luces necesarias para llevar a cabo semejante empresa». Home d'empenta, sabé trobar el soci adient, qui sap si aconsellat pels mateixos professors universitaris que van integrar la primera redacció.

D'on provenia La Croix? Què el feia expert en periodisme? La seua personalitat, fins avui tan enigmàtica, es resisteix a ser escrutada. Arran de l'aparició del *Diario* fou acusat de foraster per un dels pamfletistes adversaris. Significa que era desconegut a la ciutat? L'acusador així ho apunta, però jo no gosaria afirmar-ho.

Em resulta difícil descartar la possibilitat d'un parentesc entre el pioner del nostre periodisme i el marquès de La Croix, capità general de València

durant una dècada i que havia mort a la ciutat el 1786. Gairebé coincidint amb l'eixida del diari, fra Vicent Martínez Colomer dedicava les *Novelas morales* a una comtessa de La Croix, versemblantment de la mateixa família i veïna de la ciutat. El llinatge no podia haver-se oblidat.

Els La Croix, de nissaga flamenca, s'havien distingit com a servidors de la monarquia borbònica. El primer que em consta és un bisbe, de nom Isidor, que degué arribar a València amb l'exèrcit felipista, el 1707.

El marquès, anomenat Carles Francesc, lluità del 1740 al 1748 en la Guerra de Successió d'Àustria. Serví després Carles III d'Espanya com a comandant de Ceuta i del Puerto de Santa María. Ja tinent general fou destinat a la Capitanía General de Galícia i el 1766 a Mèxic. En els cinc anys del seu virregnat, hi practicà una política il·lustrada, expulsà els jesuïtes i organitzà les expedicions de Gabriel de Portolà i altres a Califòrnia. Com a capità general del regne valencià, creà el consolat de mar i terra, d'Alacant.

Un germà d'ell, Teodor, trenta anys més jove, fou així mateix virrei de Mèxic i del Perú entre 1784 i 1790. Estretament relacionat amb els redactors del *Mercurio peruano*, acomplí no gensmenys les ordres d'exercir una severa censura i de perseguir la difusió de les opinions de Montesquieu i Raynal.

Poc després d'aparèixer el *Diario*, ja a començament del vuitcents, Benet Monfort imprimí dos volums, l'un sobre l'aprofitament de les forests del regne i l'altre sobre l'explotació de les mines de carbó. L'autor s'anomenava J. La Croix i Vidal. Desconec l'entroncament que podia tenir amb l'estirp del capità general.

Considero molt improbable que es tracte del mateix personatge. El periodista, aleshores, era a Andalusia. I, a més a més, sembla que mai s'interessà pels assumptes exposats als llibres susdits.

El nostre diarista portava, doncs, un cognom força notori a València. No podien titllar-lo de desconegut. L'anomenaven foraster, segurament per haver nascut fora de la ciutat. Un nouvingut; li mancaven rels. No obstant això, no l'acusaven d'estranger —com més avant ho faria un competidor gadità—, ço que potser és una pista dels seus vincles amb el capità general, que inspiraven un cert respecte. Al tombant del XVIII, eren munió els arribats d'enllà de les fronteres per servir la corona. No se'ls considerava estrangers i encara no s'havia manifestat l'odi als francesos.

Joseph de La Croix es presentava el 1796 a Cadis com a baró de La Bruère, vescomte de Brie, senyor de Brie, La Chaussée i Greusi, capità de milícies urbanes. Tramoyeres posava en dubte que tingués dret als títols

nobiliaris perquè observà que els ometia quan havia de signar documents oficials.

El 1811, La Croix fou acusat a Cadis de francès: «este gabacho nos quiere amolar con su butifarra», escrivia un rival. Hagué de defensar-se i declarà ser «español, militar y católico». D'això, n'han deduït alguns que era gadità. Deducció gratuïta.

Era La Croix de sang aristocràtica? S'havia ensenyat en periodisme a França, a Amèrica? En tot cas, el que roman clar és que sabia fer valer un cognom il·lustre a l'hora de trepitjar els despatxos del poder. Al privilegi aconseguït per al *Diario de Valencia* van seguir els obtinguts per als de Sevilla i Cadis. Ara bé, com més s'acostà al vuit-cents, més dificultats hi trobà. Feia molt que havien mort els militars susdits, i de poc li servia emparar-se del cognom.

Durant l'acte commemoratiu del centenari del *Diario de Valencia*, al qual he fet al·lusió al començament, vaig lamentar l'escassetesa de notícies que tenim tocant a La Croix. La professora Lucienne Domergue, que hi era present, em féu arribar després un llibre on exhuma alguns documents de l'Archivo Histórico Nacional. Malauradament, tots fan referència a les aventures sevillanes o gaditanes del nostre diarista, de manera que, pel que fa a l'aventura valenciana i als orígens familiars del personatge, seguim a les fosques.

La correspondència del marquès de La Croix fou publicada a França ara fa un segle. He fet tot el possible per consultar-la, sense reeixir-hi. No hi trobarem algun detall que permeta aclarir de qui era fill el nostre diarista, en el cas que, com sospitem, pertanyés a la família? Potser les cartes del capità general ens diguen on era nat Joseph i ens expliquen altres meandres de la seua vida.

Heus ací un camí que caldria explorar.